

William den Boer, René Fransen en Rik Peels (red.), *En God zag dat het goed was. Christelijk geloof en evolutie in 25 cruciale vragen.*

Kampen: Summum Academic, 2019.

Pagina's 137-150.

9. Was Adam een historische persoon?

Mart-Jan Paul

Probleemstelling

Nadat eeuwenlang het historisch bestaan van Adam en Eva en hun schepping als afzonderlijke daad van God aangenomen was in joodse en christelijke kringen, ontstonden er in de negentiende eeuw allerlei bedenkingen.¹ Dit had vooral te maken met de opkomst van de historisch-kritische methode en de late datering van de bronnen die in Genesis gebruikt zouden zijn. De verhalen in Genesis zouden sterk beïnvloed zijn door de eigen ervaringen van de Israëlitische auteurs in de tijd van de koningen en de ballingschap. Een tweede reden vormde de opkomst van de evolutietheorie: als de mens afstamt van dieren, zoals Charles Darwin vanaf 1871 betoogde, is dit moeilijk in overeenstemming te brengen met de vertelling in Genesis. Deze problemen hebben gezorgd voor een grote variatie aan voorstellen om de figuren van Adam en Eva minder letterlijk en historisch op te vatten, waarbij de nadruk meer ligt op de algemene boodschap voor ons. Ook ligt tegenwoordig veel nadruk op het onderzoek naar de literaire genres. Dit artikel bevat een beknopte opsomming en een evaluatie van dergelijke voorstellen. Die vergelijk ik vooral met de strekking van het boek Genesis en met verwijzingen in andere Bijbelboeken naar (de schepping van) Adam.

Overzicht van opvattingen

Denis Alexander geeft in zijn boek *Creation or Evolution: Do we have to choose?* een overzicht van de belangrijkste hedendaagse benaderingen van Adam en Eva², dat ik voor deze bijdrage als uitgangspunt neem.³ Hij begint met enkele observaties ten aanzien van het boek Genesis, die er volgens hem op wijzen dat we de eerste hoofdstukken niet strikt historisch moeten lezen. Het Hebreeuwse woord voor Adam betekent 'mens'. In Genesis 1 heeft het woord 'mens' een lidwoord, zodat 'de mens' bedoeld wordt en niet een afzonderlijke Adam. Wat het maken uit stof betreft (2:7), leert het Oude Testament dat wij allen zo gemaakt zijn (Ps. 103:14), hoewel de psalmist uiteraard wel wist hoe baby's ter wereld komen. De schepping van Eva uit de zijde van de man geeft in een

¹ Zie het historische overzicht in William VanDoodewaard, *The Quest for the Historical Adam. Genesis, Hermeneutics, and Human Origins* (Grand Rapids: Reformation Heritage Books, 2015). Ook Augustinus ging uit van een historische Adam, al meende hij – op grond van de Latijnse Bijbelvertaling – dat de zes dagen in Genesis 1 een beschrijving vormden van wat in een enkel moment had plaatsgevonden (pp. 31-32).

² Denis Alexander, *Creation or Evolution: Do we have to choose?* (2^e druk, Oxford: Monarch, 2014), hoofdstukken 9 en 10. Voor een uitgebreidere weergave en bespreking van de opvattingen van Alexander, zie mijn boek *Oorspronkelijk. Overwegingen bij schepping en evolutie* (Apeldoorn: Labarum Academic, 2017; geactualiseerde derde druk, 2019), hoofdstuk 9.

³ Alexander verwerkt de opvattingen van allerlei andere auteurs, maar in de beperkte ruimte van dit artikel concentreer ik mij op de weergave van deze schrijver.

traditionele oosterse cultuur aan dat het huwelijk gearrangeerd is. Deze tekst moet een visioen zijn dat Adam in zijn slaap kreeg, aldus Alexander.

Alexander beschrijft hoe volgens de huidige wetenschappelijk inzichten er in de periode 80.000-30.000 jaar geleden allerlei mensachtige soorten leefden. Waarschijnlijk circa 10.000 jaar geleden, in de neolithische periode, gaven jager-verzamelaars langzamerhand hun leefstijl op en begonnen zij met landbouw. Vanaf die tijd zijn economische, religieuze en culturele activiteiten te herkennen als typisch menselijk. De eerste beschaving lijkt in Mesopotamië ontstaan te zijn. Tegen die culturele en historische achtergrond moeten we de eerste hoofdstukken van Genesis lezen.

Alexander presenteert vijf modellen ten aanzien van de vraag hoe men het begin van Genesis kan opvatten:

Model A: de beschrijving van Adam en Eva is een mythe en er is geen relatie tussen de theologische en biologische verhalen.

Model B heeft twee versies. Model B1 gaat uit van een geleidelijke protohistorische visie: de beschreven gebeurtenissen in Genesis bieden een samenvatting van wat in de loop van de tijd op allerlei plaatsen gebeurde, te beginnen in Afrika. Er zijn geen oorspronkelijke Adam en Eva geweest. Model B2 houdt vast aan een oorspronkelijk echtpaar te midden van ongeveer 9.000 tot 12.000 mensen die 200.000 jaar geleden ergens in Afrika leefden.

Model C is ook protohistorisch en neemt aan dat God, rond 8.000 jaar geleden, een paar neolithische boeren in het Midden-Oosten uitkoos. Hij riep deze mensen tot een relatie met Hem. Op grond van de persoonlijke kennis van God kunnen we deze eerste mensen *homo divinus* (de goddelijke mens) noemen.⁴ Deze mensen waren de eersten die geestelijk met God leefden en hier liggen de wortels van het joodse geloof. Er bestonden al andere religieuze overtuigingen voor die tijd, omdat mensen in de verschillende delen van deze wereld naar God of goden zochten.

Dit model wijst op de representatieve natuur van 'de mens', aangeduid met lidwoord. Hij was het verbondshoofd (*federal head*) van de gehele mensheid die toen leefde. Dit was het moment waarop God besloot om met zijn nieuwe geestelijke familie op aarde te beginnen. In deze visie waren Adam en Eva bestaande mensen die leefden in een historische periode op een bepaalde geografische locatie. Toen Adam Eva herkende als 'been van mijn beenderen en vlees van mijn vlees' betekende dat niet dat hij een andere *homo sapiens* herkende, want daarvan waren er velen om hem heen. Hij herkende in haar een medegelovige, iemand die net als hij geroepen was om met God te leven. De wereldbevolking in de neolithische tijd wordt geschat op tussen de 1 en 10 miljoen mensen, maar slechts aan twee mensen maakte God zich bekend. Er was geen fysiek verschil tussen Adam en Eva en hun tijdgenoten.

Hierna komen nog twee modellen ter sprake. Model D is het oudeaardecreationisme, waarin de aarde miljarden jaren oud is, maar de mensheid niet afstamt van de dieren. Model E is het jongeaardecreationisme.

In een evaluatie noemt Alexander dat Model A de geschiedenis te veel loslaat, ook ten aanzien van de zondeval. In model B lijken de gebeurtenissen zich in Afrika af te spelen, en dan is het de vraag

⁴ De term is afkomstig van John Stott.

hoe in Genesis een Midden-Oosten-context naar voren kan komen. De creationistische modellen D en E zijn niet te verenigen met de evolutionaire biologie. Volgens Alexander biedt model C de meeste mogelijkheden. Hij geeft toe dat dit model niet gevonden wordt in de tekst van Genesis. Zijn bedoeling is een werkmodel te geven dat onderzoek doet naar 'de vertelling achter de vertelling'. Welke gebeurtenissen in de menselijke geschiedenis zijn op zijn minst 'consistent' met de theologische weergave in Genesis? We weten niet zeker of dit model correct is, maar het is bruikbaar als werkmodel. Totdat een beter model beschikbaar is, is het mogelijk hiermee aan te geven dat de theologische en de wetenschappelijke gegevens een samenhangend verhaal kunnen vormen.

Algemene bespreking van de opvattingen van Alexander

Uit de evaluatie en stellingname van Alexander blijkt dat externe wetenschappen, zoals de genetica, grote invloed uitoefenen op de interpretatie van een Bijbelgedeelte. Daarnaast noemt Alexander enige exegetische punten en deze loop ik kort langs, om alternatieven te laten zien. Inderdaad heeft het woord 'mens' in Genesis 1 een lidwoord. Zoals ook in de Bijbelvertalingen naar voren komt, wordt hetzelfde woord later met 'Adam' vertaald.⁵ Het is mogelijk hierin een tegenstelling te zien tussen de eerste hoofdstukken van Genesis, maar ook een verduidelijking in de verdere vertelling is mogelijk.

Alexanders weergave van Psalm 103:14 is niet helemaal nauwkeurig. Daar staat niet dat wij uit stof gemaakt zijn, maar 'dat wij stof zijn'. Dit past bij Gods veroordelende uitspraak in Genesis 3:19. Het is merkwaardig om op basis van deze Psalm aan te nemen dat Genesis 1-3 eigenlijk gaat over 'ieder mens' (een soort 'Elckerlyc').

Volgens Alexander geeft de schepping van Eva uit de zijde van de man in een traditionele oosterse cultuur aan dat het huwelijk gearrangeerd is. Dit is echter een vreemde voorstelling van zaken. De oproep om de Bijbel niet als westerse, maar als oosterse literatuur te lezen, is terecht. Maar het is onjuist als de auteur op grond hiervan een grote tegenstelling maakt tussen de boodschap 'hoe dingen ontstaan zijn' en de boodschap 'waarom ze bestaan'. Die twee benaderingen gaan vaak samen in de oosterse literatuur, ook al is de westerse benadering analytischer. De oosterling hecht ook waarde aan de beschrijving hoe zaken ontstaan zijn. Dat blijkt onder meer uit de geschiedenis van de uitleg, waarin heel wat oosterse verklaarders actief waren (en de schrijvers van het Nieuwe Testament behoorden hier ook toe). In de weergave van Genesis 2 wordt het latere huwelijk gebaseerd op het bijzondere ontstaan van de vrouw, maar de schepping uit de zijde van de man is niet het huwelijk zelf (vs. 24). Het is vreemd dat de weergave een visioen moet zijn dat Adam in zijn slaap kreeg. In de tekst zelf wijst niets daarop.⁶ Overigens laat Alexander de eigenlijke schepping, het ontstaan van de wereld, van de planten, dieren en mensen grotendeels buiten beschouwing en richt hij zich op Gods latere werk, de onderhouding en transcendente begeleiding van de schepping. Dit doet afbreuk aan zijn exegetische onderbouwing, want daar blijkt vaak welke uitlegkundige mogelijkheden wel of niet passen.

Het is exegetisch ook ingrijpend om minstens een miljoen mensen op aarde te veronderstellen terwijl Genesis de indruk geeft dat Adam en Eva de enige mensen waren.

Volgens Alexander bedoelde Adam met zijn uitroep 'been van mijn beenderen en vlees van mijn vlees' niet dat hij een andere *homo sapiens* herkende, want daarvan waren er velen. Hij zag in de

⁵ Vgl. ook Adam/mens in Gen. 5:1-2.

⁶ Het feit dat Abram een soort visioen kreeg tijdens een diepe slaap (Gen. 15:12), houdt niet in dat dit ook in Genesis 2 van toepassing is.

vrouw een medegelovige. Echter, het verband van de tekst is niet dat Adam geen geestelijke herkenning had bij andere mensen, maar dat er geen hulp was als iemand ‘tegenover’ hem. De opvallende manier van vertellen, waarbij eerst Gods voornemen vermeld wordt, dan het geven van namen aan de dieren en daarna de uitvoer van het voornemen door de schepping van de vrouw (Gen. 2:18-23), toont het verschil: de dieren waren mannelijk en vrouwelijk, maar Adam was alleen. In de beschreven situatie in de hof is er geen aanwijzing om te denken dat er mensen waren die geen medegelovigen waren. De vertelling benadrukt de complementariteit van man en vrouw (‘hulp’) en niet de herkenning als medegelovige. De volgende hoofdstukken maken duidelijk dat alle mensen van dit echtpaar afstammen.

Een van de centrale gedachten in de reconstructie van Alexander is dat Adam en Eva uitgekozen zijn uit de gehele mensheid en dat zij voortaan een positie als verbondshoofd kregen. Hij vergelijkt de verkiezing van Adam als ‘verbondshoofd’ van de schepping met de verkiezing en roeping van Abram om een zegen te zijn voor de andere volken (Gen. 12:3; 18:18). Ook beroept hij zich op Paulus’ weergave van Jezus Christus als ‘de laatste Adam’. Daar maakt de apostel gebruik van ‘corporatieve solidariteit’ en van de relatie tot een verbondshoofd (Rom. 5:19).

Hoe moeten we dit beoordelen? Het model van corporatieve solidariteit en van de invloed van een verbondshoofd schiet tekort om alle andere mensen in verbinding te brengen met Adam en Eva. Dit geldt des te meer omdat Alexander zelf veronderstelt dat allerlei bevolkingsgroepen zich in een veel eerder stadium verspreid hebben over de wereld. Geen enkel bekend concept van gemeenschappelijkheid in het Midden-Oosten kent verantwoordelijkheid voor een bevolkingsgroep die zich duizenden jaren eerder afgesplitst heeft.⁷ Omdat Alexander aanneemt dat die andere mensen ook al geschapen waren naar het beeld van God, kan deze notie niet dienen om de positie van Adam en Eva boven de andere mensen te verklaren. De klassieke positie dat de zondeval doorwerkt in het nageslacht van Adam en Eva kent dit probleem niet.

Mijns inziens laat Alexander zich ten onrechte door bepaalde uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek dwingen in de richting van een andere bijbeluitleg waardoor de modellen D en E afvallen. Voor mij persoonlijk is belangrijk dat er steeds meer genetici zijn die aanwijzingen zien voor een recente oorsprong van de mensheid. Op basis van dit onderzoek zouden de modellen D en E wel degelijk mogelijk zijn.⁸

Historisch

De vraag rijst in welke mate de bijbelschrijvers historisch besef hadden. En als dat het geval was, of het begrip ‘historisch’ ook van toepassing is op Genesis 1-11. Het Oude Testament beroept zich vaak op vroegere gebeurtenissen. De roeping van Abram uit Ur, de beloften aan de aartsvaders, de bevrijding uit Egypte en Gods leiding van het volk Israël in de woestijn vormen de achtergrond van het verbond van God met Israël (Ex. 19-24) en van de toespraken in het boek Deuteronomium.

⁷ De toerekening van het werk van Christus in Romeinen 5 gebeurt niet automatisch, maar door het geloof (zie vs. 1).

⁸ Onder redactie van de geneticus Norman C. Nevin verscheen een bundel met theologische en biologische bezwaren tegen de benadering van Alexander in de eerste druk van diens boek (2008): *Should Christians Embrace Evolution? Biblical and scientific responses* (Nottingham: IVP, 2009). Alexander gaat in de tweede druk nauwelijks in op de bezwaren. Recenter is het werk van moleculair bioloog Nathaniel T. Jeanson, *Replacing Darwin. The New Origin of Species* (Green Forest: Master, 2017) en van Michael J. Behe, *Darwin Devolves: The New Science About DNA That Challenges Evolution* (San Francisco: HarperOne, 2019).

Historiciteit betekent in dit geval dat de hoorders en lezers die gebeurtenissen accepteerden, en soms ook konden controleren. Dat blijkt ook later uit de verwijzingen in de boeken Koningen en Kronieken naar gebruikte bronnen.

In het onderstaande geef ik argumenten om Genesis 1-11 op soortgelijke wijze als historisch te beschouwen als Genesis 12-50.⁹ De intentie van de samensteller van het boek dient daarbij op de voorgrond te staan, ondanks de problemen die de hedendaagse lezer ervaart.

Adam in het boek Genesis

Het boek Genesis beschrijft de periode van de schepping van de wereld en de mens tot aan het ontstaan van het volk Israël.¹⁰ Er is veel inhoudelijke samenhang tussen Genesis en de volgende vier Bijbelboeken. Het traditionele standpunt is dat Mozes betrokken was bij de samenstelling van die boeken (circa 1400 v.Chr.).¹¹ In de afgelopen twee eeuwen is echter vaak een later ontstaan voorgesteld, in de tijd van de koningen van Israël en daarna (9de tot 5de eeuw v.Chr.).

In beide gevallen is het boek Genesis ontstaan in een tijd dat er al andere culturen en scheppingsverhalen waren. De inhoud van Genesis 1-3 kan echter al stammen uit veel vroeger tijd, zelfs uit de periode vóór de zondvloed. Een aanwijzing dat oudere geschriften gebruikt zijn, is de vermelding van 'het geschrift van het geslacht van Adam' in 5:1.

Hoe kwam de samensteller van Genesis aan de inhoud van Genesis 1, vooral over de gebeurtenissen die voorafgingen aan de schepping van de mens? Er zijn (zonder de tussenposities te noemen) in hoofdzaak twee mogelijkheden: de mens heeft die boodschap in sterke mate zelf geformuleerd (al gebeurde dat vanuit geloofsmotieven) of hij heeft die van God ontvangen. Het boek Genesis, waarin herhaaldelijk Gods communicatie met de mens vermeld wordt (1:28; 2:16; 3:9-19; 4:6-15; enz.), geeft de indruk dat God zelf de vroegste gebeurtenissen geopenbaard heeft.

Het eerste Bijbelboek omspannt een periode van vele eeuwen, op zijn minst tweeduizend jaar volgens de Hebreeuwse tekst (volgens de Griekse meer dan drieduizend jaar).¹² Uit de talrijke gebeurtenissen is een zeer beperkte selectie gemaakt. De samensteller brengt ook structuur aan door elf keer een formule te gebruiken met het woord *toledoot* (verwekkingen, afstammelingen). De eerste keer staat deze uitdrukking in 2:4 'dit is de geschiedenis van hemel en aarde'. In tien gevallen staat er na de formule een naam, maar in 2:4 staan 'hemel en aarde' vermeld. De formule markeert steeds een belangrijk moment waarop er keuzes gemaakt worden, meestal tussen de zonen. In hoofdstuk 1 lezen we over de schepping van hemel en aarde. Daarmee heeft God een begin gesteld, maar hoe ging het verder? Daarom schrijft de samensteller over de *toledoot* van de hemel en de aarde (2:4).¹³

⁹ Voor een bespreking van discussies in de 19de eeuw over historiciteit in het Oude Testament, zie M.J. Paul, *Het Archimedisches punt van de Pentateuchkritiek* ('s-Gravenhage: Boekencentrum, 1988), 219-228 en 234-235. Het begrip historiciteit wordt bediscussieerd in Charles Halton (red.), *Genesis: History, Fiction, or Neither?: Three Views on the Bible's Earliest Chapters* (Grand Rapids: Zondervan, 2015). Daarin verdedigt vooral James K. Hoffmeier de historiciteit van het begin van Genesis.

¹⁰ Zie ook Paul, *Oorspronkelijk*, hoofdstuk 6 De schepping in Genesis 1-3.

¹¹ Bij ouder materiaal, zoals in Genesis, is dit vooral redactioneel werk. In de volgende Bijbelboeken zijn veel uitspraken en teksten van Mozes opgenomen.

¹² Waarschijnlijk is de Hebreeuwse tekst in de tweede eeuw na Christus bewust aangepast en zijn de getallen toen kleiner gemaakt.

¹³ Voor een toelichting, zie M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Genesis – Exodus* (Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2004), inleidend artikel 3 'Opbouw Genesis'. In de digitale editie is veel materiaal toegevoegd (2015-2017), <https://www.studiebijbel.nl>.

Het gaat dus niet om de wordingsgeschiedenis van hemel en aarde, want die is al besproken, maar om de kwestie: wat kwam er van de hemel en de aarde terecht? In de beantwoording wordt de blik naar de mens gericht (Gen. 2-3). De plaats van de mens in het paradijs en zijn opstand tegen God komen aan de orde. In hoofdstuk 4 staat de strijd tussen Kaïn en Abel. Kaïn wordt vervangen door Lamech met zijn lied van de wraak; Abel wordt vervangen door Seth. Dat is er gebeurd met de schepping.

In 5:1 staat de tweede *toledoot*-formule, hier verbonden met de naam Adam. Want bij Adam begint er een splitsing: de lijn van Seth en de lijn van Kaïn. God verkiest de geslachtslijn van Seth. Het resultaat van het elfvoudige gebruik van de formule betekent dat het boek Genesis uit twaalf gedeelten bestaat, wellicht in overeenstemming met de twaalf stammen van Israël. In ieder geval is het begrip *toledoot* een structurerend element, om het boek als eenheid te lezen. Het betekent ook dat er geen duidelijk onderscheid is tussen de historiciteit in het begin en het slot van het boek Genesis.

Wie uitgaat van de getoonde opbouw van het boek Genesis, kan moeilijk meer de nadruk leggen op afzonderlijke gedeelten. Genesis 1 geeft een weergave van de gehele schepping in opeenvolgende dagen, in Genesis 2-3 staan meer details over de schepping van de mens en zijn omgeving, maar dit is geen scheppingsverhaal in de eigenlijke zin, want de aarde is er al. Het is mogelijk te letten op verschillen tussen beide berichten, ook in genre,¹⁴ maar blijkbaar heeft de auteur ze in de compositie van het boek Genesis als aanvullend beschouwd. Op grond van het bovenstaande is het niet goed mogelijk onderscheid te maken in de mate van historiciteit van Adam, Noach, Abraham en Jozef.

De schepping van de mens in het Oude Testament

In Genesis 1:26 staat Gods voornemen: 'Laten Wij mensen maken naar Ons beeld'. Deze inleiding over Gods zelfberaad legt de nadruk op het bijzondere dat nu geschapen wordt, de mens. Het beeld van God geeft de positie van de mens aan en de toerusting om – als onderkoning van God – de opgelegde taak te kunnen vervullen: het beheer over de aarde en de dieren.

Genesis 2 verduidelijkt dat God de mens maakt uit stof (materiaal) uit de aarde (vs. 7). Vervolgens blaast Hij een levensadem in het gevormde lichaam, zodat het tot leven komt. De beschrijving van het proces wijst ook op de hoge positie van de mens. Hoeveel overeenkomst er ook is met de dieren (beide: een levend wezen), hierin is de mens verschillend. Nog twee verschillen tussen mens en dier zijn: de schepping naar Gods beeld en de opdracht aan de mens (vs. 19-20). De mens ontstaat door een afzonderlijke scheppingsdaad en ontvangt het leven rechtstreeks van God. Daarentegen stelt het op de evolutietheorie gestoelde model C van Alexander dat mensen van dieren afstammen en van hen het biologische leven hebben, ook al heeft God dit geleid.

De mens krijgt een plaats in een bijzondere tuin, met een overvloed aan voorzieningen. Later in het Oude Testament wordt hier herhaaldelijk naar verwezen.¹⁵ De geografische aanduidingen hebben betrekking op de wereld vóór de zondvloed. Uit die details blijkt de bedoeling van de auteur een historische beschrijving te geven.

¹⁴ Genesis 1 is chronologisch opgebouwd, Genesis 2-3 is een weergave waarbij de mens centraal staat. Het proza in het eerste hoofdstuk wordt gewoonlijk als iets meer verheven beschouwd, maar het blijft een historische vertelling.

¹⁵ Gen. 3:23-24; 4:16; 13:10; Jes. 51:3; Ezech. 28:14; 31:9-18; 36:35; Joël 2:3.

Ter voltooiing van de schepping maakt God een vrouw voor Adam, een helper die bij hem past (vs. 18). Terwijl Hij allerlei dieren in grote menigten heeft geschapen, blijkt hier dat Hij van de mens slechts één man gemaakt heeft. Daarmee wordt de onderscheiden positie van de mens ten opzichte van de dieren onderstreept. De weergave in Genesis – schepping van de mens uit de aarde en die van Eva uit Adam – is naar mijn overtuiging niet te rijmen met de opvatting dat de mens uit een dier is geëvolueerd.

In hoofdstuk 3 is er ineens een slang die de belichaming van het kwaad blijkt te zijn. Eva eet van de verboden vrucht en Adam doet mee. De slang (vooral de macht van het kwaad in die slang) wordt veroordeeld, de mensen zullen allerlei moeiten gaan ervaren en de aarde wordt vervloekt. De beschrijving geeft aan dat bladerschorten worden vervangen door kleding (tunieken, hemden) van dierenvellen. God geeft deze kleding vanwege de zondigheid van de eerste mensen, maar rust ook toe voor het bestaan buiten de hof. De zondeval bewerkt een degeneratie van Gods unieke schepsel. Het doodvonnis wordt voltrokken. Er is niet alleen een geestelijke, maar ook een lichamelijke dood: 'stof bent u en tot stof zult u terugkeren' (3:19).

Hoewel later menselijk gedrag in deze hoofdstukken herkend kan worden, is de intentie van de auteur van Genesis naar mijn mening toch om een eenmalige reeks gebeurtenissen te beschrijven die aan het begin van de geschiedenis van de mensheid staat. De geboorten van de volgende generaties mensen zijn alle buiten de hof van Eden.

De bijzondere positie van Adam keert terug in het leven van Noach. Na de vloed wordt hij als een nieuwe stamvader van de mensheid gepresenteerd. De opdracht zich te vermenigvuldigen en de aarde te beheersen, is eerst aan Adam gegeven (1:26-28) en wordt herhaald bij Noach (9:1-2,7). Ook de bepaling over het voedsel wordt herhaald, en uitgebreid met dierlijk voedsel (1:29-30; 9:3). Opvallend is de persoonlijke aanspraak: 'Ik heb het aan u gegeven, evenals het groene gewas', wat wijst op een nieuwe stamvader van de mensheid. Ook het verbod om de medemens om te brengen (9:6), geeft aan dat de gehele mensheid bedoeld is. Die vergelijking van Adam en Noach wijst in de richting van dezelfde mate van historiciteit.¹⁶

In het boek Exodus, geschreven als een vervolg op Genesis, staan verwijzingen naar de schepping in zes dagen (Ex. 20:8-10; 31:17). Die verwijzingen staan daar als eigen uitspraken van God, niet als opvattingen van de Israëlieten en betreffen indirect ook het ontstaan van de mens.

Het Bijbelboek Kronieken begint bij Adam en noemt in het eerste geslachtsregister de namen van Seth, Enos en anderen die in het boek Genesis vermeld staan, zoals Abraham, Izak en Ezau (1 Kron. 1). Ook hier is geen onderscheid tussen een ahistorische 'voorgeschiedenis' en de menselijke geschiedenis te vinden.

In het boek van de profeet Hosea klaagt God Efraïm en Juda aan en klinkt de beschuldiging: 'Zij hebben echter als Adam het verbond overtreden.' Wanneer deze vertaling juist is, wordt verwezen naar de gebeurtenissen van Genesis 3.

¹⁶ Vgl. M.J. Paul, 'God's Destruction of the Earth by the Flood (Genesis 6:13)', in: Jaap Dekker en Gert Kwakkel (red.), *Reading and Listening: Meeting One God in Many Texts*, FS Eric Peels (Bergambacht: 2VM, 2018), 31-39.

In de joodse literatuur buiten de Bijbel, zoals de apocriefe boeken, de pseudepigraphen en het werk van Flavius Josephus, blijkt er een duidelijke historische opvatting van de beschrijving van Adam en Eva in Genesis te zijn, ook al worden soms allerlei bijzonderheden toegevoegd.

De schepping van de mens in het Nieuwe Testament

Lukas gaat in het geslachtsregister van Jezus terug tot Adam: 'de zoon van Enos, de zoon van Seth, de zoon van Adam, de zoon van God' (Luk. 3:23-38). Adam is daarmee het directe resultaat van Gods scheppingswerk, niet de afstammeling van een ander mens of van een dier.¹⁷ Lukas hanteert de geslachtsregisters in Genesis 5 en 11 als betrouwbare getuigenissen voor de afkomst van de Messias.

Uit de Evangeliën blijkt dat Jezus Adam en Eva als het eerste mensenpaar beschouwde. Dit komt naar voren in een gesprek over echtscheiding. 'Maar vanaf het begin van de schepping heeft God hen mannelijk en vrouwelijk gemaakt'. Deze uitspraak is gebaseerd op Genesis 1:27 en daarna volgt een verwijzing naar het huwelijk in Genesis 2:24 (Mar. 10:6-8; Matth. 19:4-6). Ook al ontbreken hier de namen van Adam en Eva, uit de verwijzingen blijkt wel dat zij bedoeld zijn.

In het Johannesevangelie krijgt de satan de aanduiding 'de vorst van deze wereld' (Joh. 12:31; 14:30; 16:11). De vraag kan gesteld worden wanneer hij die positie van vorst of overste gekregen heeft. Het klassieke antwoord luidt: vanaf de veroordeling van de mens in Genesis 3. Na die gebeurtenis heeft de satan de macht over deze wereld gekregen. In Johannes 8 wordt de duivel 'een mensenmoordenaar vanaf het begin' genoemd (vs. 44), en daarmee wordt ook naar die gebeurtenis in Genesis verwezen, want door de verleiding is de mens in zonde gevallen en overgeleverd aan de dood.

In het boek Handelingen staat een rede die Paulus op de Areopagus heeft gehouden. Daarin komt naar voren dat God, die de hemel en de aarde gemaakt heeft, 'uit één bloed' heel het menselijke geslacht maakte (Hand. 17:26).¹⁸ In deze rede sluit Paulus aan bij Genesis 1-11, en deze hoofdstukken over het begin van de mensheid vormen het uitgangspunt om de brug te slaan naar de Griekse hoorders.

Ook in Romeinen 5 grijpt Paulus terug op het leven van Adam als historische persoon en de zondeval als historische gebeurtenis. Door één mens is de zonde in de wereld gekomen en als gevolg daarvan de dood. Door Jezus Christus is er echter een overvloediger gave, namelijk genade en vergeving (5:12-21; vgl. ook 1 Kor. 15:21-22).

In Romeinen 8 staat dat de schepping aan de zinloosheid (of: vergankelijkheid) onderworpen is, niet vrijwillig, maar door Hem die haar daaraan onderworpen heeft' (vs. 20). De klassieke uitleg is dat de zondeval bedoeld is, met de genoemde vervloeking van de aarde, waardoor de schepping zucht en in barensoed is (vs. 22).¹⁹ De val heeft dus niet alleen iets in de mens veranderd, maar ook in de natuur.

¹⁷ De bewoording is niet direct in tegenspraak met een *homo divinus* die uitgekozen is, maar het teruggrijpen op Genesis 1-3 in plaats van op een veronderstelde werkelijkheid wijst wel in die richting.

¹⁸ In sommige handschriften ontbreekt het woord 'bloed', maar de strekking blijft hetzelfde; er kan geen groep bedoeld zijn.

¹⁹ Dit is geen 'over-interpreteren door de zondeval erin in te lezen', zoals Gijsbert van den Brink stelt in *En de aarde bracht voort* (Utrecht: Boekencentrum, 2017), 160. Dit standpunt past in zijn benadering om de

Wanneer Paulus spreekt over de plaats van de vrouw in de christelijke gemeente, ontleent hij argumenten aan Genesis 2: 'De man is immers niet uit de vrouw, maar de vrouw uit de man' (1 Kor. 11:8,12; vgl. 1 Tim. 2:13). Dit is een verwijzing naar de schepping van de eerste man uit de aarde en naar de vrouw uit de zijde van Adam. Tevens zegt de apostel dat de man niet was geschapen voor de vrouw, maar de vrouw voor de man, een verwijzing naar de helper die door God aan de man gegeven werd. De apostel vat de weergave in Genesis 2-3 chronologisch op en hij geeft aan dat nu de man uit de vrouw geboren wordt (11:12). Paulus vermeldt ook de verleiding van Eva door de slang (2 Kor. 11:3; vgl. 1 Tim. 2:14).

Het beroep van Paulus op Genesis 2-3 toont dat hij deze hoofdstukken als historisch en fundamenteel beschouwt, met duidelijke gevolgen voor de ethiek.²⁰

Hermeneutische consequenties

Wat verliezen we als we de historiciteit van Adam en Eva opgeven? Dat betreft het gezag, het zelfgetuigenis en de duidelijkheid van de Schrift. In het bovenstaande meen ik te hebben aangetoond dat de Schrift zelf in Genesis het ontstaan van de mens als een afzonderlijke scheppingsdaad van God presenteert als een historisch feit. Andere bijbelschrijvers bevestigen dat door te verwijzen naar (de afzonderlijke schepping van) Adam en Eva als historische personen. Wanneer wij nu op basis van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek die historiciteit ontkennen, doet dat afbreuk aan het zelfgetuigenis en de duidelijkheid, en daarmee aan het gezag van de Schrift. Bovendien strijdt een dergelijke uitleg met de duidelijke hoofdlijn in de joodse en christelijke traditie: de schepping was zondeloos, maar door ongehoorzaamheid van de mens kwamen er ingrijpende consequenties voor de gehele wereld. Adam en Eva waren de eerste en enige mensen en uit dit echtpaar is de gehele mensheid voortgekomen. De verklaarders maakten allerlei actuele toepassingen, maar ze gingen wel uit van een historisch concrete en correcte beschrijving. Dit standpunt is al in het joodse *Seder Olam Rabba* en bij de kerkvaders terug te vinden, zodat zelfs de ouderdom van de aarde aan de hand van de geslachtsregisters berekend kon worden.²¹

Mijn zorg is dat de aanvaarding van de evolutietheorie als externe bron de uitleg van Bijbelteksten zo gaat beïnvloeden dat de oorspronkelijke boodschap aangepast wordt. Dat is het paard van Troje binnenhalen. Het is consequent van Alexander dat hij zijn benadering geen Schriftuitleg noemt, maar 'een vertelling achter de vertelling'.

Tegenover de klassieke opvatting van de goedheid van de eerste schepping, gaan veel theïstische evolutionisten ervan uit dat dood, ziekte, afwijkingen bij de geboorte, strijd, lijden, ernstige pijn, geweld van vleeseters, doodslag en destructieve ecologische rampen vanaf het begin aanwezig waren. Afgezien van de problemen in de uitleg van het Oude Testament, staat dit ook haaks op het onderwijs van Jezus en de apostel Paulus.²² Zij citeren niet slechts een oude overlevering, maar Gods Woord en trekken theologische en ethische consequenties. De belangrijkste daarvan is dat Jezus als

kosmische val te ontkennen (162, 341). Hij meent ook dat het mogelijk is dat mensen van primaten afstammen, inclusief het voorkomen van pestgedrag, bedrog, infanticide, kannibalisme en dodelijke conflicten met andere groepen (voorafgaand aan de 'zondeval') (p. 211).

²⁰ J.P. Versteeg benadrukt de historiciteit van de persoon van Adam. 'Is Adam in het Nieuwe Testament een 'leermodel'?' in: W. Kremer e.a., *Woord en kerk* (Amsterdam: Ton Bolland, 1969), 29-70.

²¹ Zie ook Paul, *Oorspronkelijk*, hoofdstuk 3 (kerkvaders).

²² Volgens Greg Haslam ondersteunt het Nieuwe Testament de nauwkeurigheid van Genesis direct en indirect meer dan tweehonderd keer en wordt Genesis 1-11 maar liefst 107 keer geciteerd. Jezus verwijst 25 keer naar Genesis om belangrijke leringen te onderbouwen. 'The Fall and Death' in Nevin (red.), *Should Christians Embrace Evolution?*, 58.

de laatste Adam verlossing brengt van de gevolgen van de zonde van de eerste Adam (Rom. 5).

Het zou voor veel christenen een oplossing zijn als de evolutietheorie gecombineerd kan worden met de uitleg van de Bijbel. De talrijke pogingen die in de afgelopen twee eeuwen gedaan zijn, hebben een variatie aan suggesties opgeleverd, maar er blijft fundamentele onzekerheid hoe de betreffende Bijbelteksten in hun context opgevat moeten worden. Na ruim anderhalve eeuw ontbreekt het in mijn ogen nog steeds aan een duidelijke en consequente hermeneutiek.²³ Hier ligt een uitdaging voor hen die deze weg willen inslaan. Niet iedereen gaat even ver in de reconstructies,²⁴ maar steeds weer blijkt dat externe factoren (met name ontwikkelingen in de wetenschappen) voor een groot deel de uitleg van de Bijbel gaan bepalen.²⁵

Zelf acht ik een gemeenschappelijke oorsprong van alle levende wezens op aarde op wetenschappelijke gronden onwaarschijnlijk,²⁶ en daarom heb ik ook niet de behoefte een dergelijke opvatting te gebruiken om de Bijbelteksten anders te interpreteren.

Pastorale situaties

Wat betekent het bovenstaande voor gesprekken in onze tijd? Gewoonlijk is het zinvol om na te gaan waarom iemand een opmerking maakt en wat de achterliggende motieven zijn. Het is niet genoeg om met een zakelijk antwoord te komen.

Het kan zijn dat een christen die moeite heeft van dieren af te stammen, bij de evolutionaire visie vreest dat veel zaken van de Schrift op de helling gaan. Het lijkt mij dat hij daarin gelijk heeft. Er zijn tientallen Bijbelgedeelten die in dat geval anders opgevat moeten worden dan in de kerkgeschiedenis gebeurde, en het belangrijkste knelpunt is dat externe opvattingen bepalen hoe we de Bijbel uit moeten leggen.

Wanneer een gemeentelid een natuurwetenschappelijke opleiding volgt aan een universiteit en argumenten noemt voor een oude aarde en voor een evolutionaire ontwikkeling van het leven, is het belangrijk dat serieus te nemen. Ik zou de vraag stellen welke kennis hij heeft van de filosofische kaders waarin wetenschap bedreven wordt, en welke wetenschappelijk literatuur met andere gezichtspunten gelezen is. De interpretatiekaders zijn van groot belang, zeker bij historische reconstructies, en er zijn duizenden publicaties beschikbaar met alternatieven. Die zijn er binnen de algemene wetenschappelijke kringen,²⁷ in de Intelligent Design-beweging²⁸ en in creationistische

²³ Dit komt ook naar voren in Kenneth D. Keathley en Mark F. Rooker, *40 Questions about Creation and Evolution* (Grand Rapids: Kregel, 2014), 385.

²⁴ Vgl. voor ingrijpende reconstructies William T. Cavanaugh en James K.A. Smith (red.), *Evolution and the Fall* (Grand Rapids: Eerdmans, 2017). Typerend is de opmerking dat de theologie in iedere generatie opnieuw geschreven moet worden (p. 30).

²⁵ Zie de vele voorbeelden, aangehaald in Willem J. Ouweneel, *Adam, waar ben je? En wat doet het ertoe? Een theologische evaluatie van de nieuwe evolutionistische hermeneutiek* (Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, 2018). Hij beschouwt de drastische invloed van buitenbijbelse ideeën, die bovendien ideologisch helemaal niet neutraal zijn, als een dubbele overtreding van de hermeneutiek (p. 95). Zie ook Philip Bell, *Evolution and the Christian Faith. Theistic evolution in the light of Scripture* (Leominster: DayOne, 2018).

²⁶ Zie mijn boek *Oorspronkelijk*, vooral hoofdstuk 14 Wetenschapsgebieden, organisaties en literatuur.

²⁷ Zie een overzicht van 17 afwijkende benaderingen in Ouweneel, *Adam*, 75-76 en de evaluatie van de aard van de wetenschappelijke argumenten voor evolutie in Rob Stadler, *The Scientific Approach to Evolution* (North Charleston: CreateSpace, 2016).

²⁸ Zie J.P. Moreland e.a. (red.), *Theistic Evolution. A Scientific, Philosophical, and Theological Critique* (Wheaton: Crossway, 2017). Aan dit standaardwerk van ruim 1000 pagina's hebben 25 geleerden meegewerkt. Verwant is Stuart Burgess, *Ontwikkeling of ontwerp?* (Vaassen: Medema, 2003).

organisaties.²⁹ Zeker in historische reconstructies is de erkenning van de grenzen van de wetenschap ('wij weten het niet') van belang. Ik zal ook proberen het gemeentelid in contact te brengen met christelijke wetenschappers die deze problemen doordacht hebben en alternatieven kunnen aandragen. Wie als christen zich wil begeven in de wetenschappelijke wereld, moet bereid zijn veelzijdiger en grondiger te studeren dan de meeste andere studenten.³⁰

²⁹ Zie Paul, *Oorspronkelijk*, 425-427. Twee recente publicaties zijn Terry Mortenson (red.), *Searching for Adam. Genesis and the Truth About Man's Origin* (Green Forest: Master, 2016) en Edgar Andrews, *Wat is de mens? Adam, alien of aap?* (Zelham: Maatkamp, 2018).

³⁰ Tientallen recente discussies met allerlei wetenschappers hebben bijgedragen aan het innemen van bovenstaande positie.